

הרב דוד דבליצקי

מ"ל ומהדיר הראב"ן והראב"ה

בני ברק יצ"ו

**חידושי דינים ופירושים הנמצאים מקבילים
בס' ראב"ן ובס' האשכול הוצ' רצב"א (אויערבך)**

כבר נודע הפולמוס סביב ספר האשכול הוצאת הרצב"א, שרבים וטובים עמדו על כך שהלכות רבות שבו לא יצאו מתחת ידו של הראב"ד אלא נלקטו מספרים שונים על לשונותיהם, ראשונים ואף אחרונים*. והנה במהלך עבודתי על ס' ראב"ן הלכות נדה, נתקלתי בכך שישנם פירושים וחידושי דינים הנמצאים רק בשני ספרים: ראב"ן והאשכול הוצ' רצב"א [בהוצ' אלבק אין הל' נדה] ובכמה מקומות אף הלשונות והביטויים שונים.

ספר ראב"ן ידוע כספר עמוס בחידושי דינים ופירושים מקוריים שאין להם חבר בשאר ראשונים. והנה למרבית הפלא החידושים המרעישים ביותר שנמצאים בס' ראב"ן, נמצאים גם בס' האשכול ורק שם, וכל זאת למרות ששני חכמים אלו אינם נמנים על בית מדרש אחד, הראב"ן ישב באשכנז ובעל האשכול בנרבוניה. את המסקנא הנני משאיר למעינים.

עם זאת חובה עלינו להדגיש כי אין בעובדה זו משום הטלת דופי ח"ו במהדיר, הגאון והצדיק רצב"א, שהיה מגדולי דורו, יר"א מרבים, ראש לחסידיו אשכנז, עומד בפרץ ולוחם מלחמות ד', ולא נחשד חלילה על כגון דא. כבר נמנו וגמרו שאין זאת אלא שכך היה תוכנו של כתב היד שנתגלגל לידי וחקולד תלוי במעתיק כהה"י ולא ח"ו במהדיר, שעשה עבודתו נאמנה וההדיר את מה שמצא לפניו.

והרי הקטעים להשוואה:

[בכדי להבליט את הדמיון בין שני הספרים, הדגשתי באותיות בולטות לשונות זהים. אבל גם הקטעים הבלתי מודגשים והים הם בתכנם כפי שיוכח המעיין].

א. והרי דוגמא לחידושי האחרונים ש'נתגלו' בס' האשכול: קי"ל דבריה, וכל החשובים שנתערבו ונפל אחד מהן לים, מותר לאכול השאר שנים שנים. כמש"כ בטוש"ע סי' קי. והנה הטור שם חידש שאסור לאדם אחד לאכול כולם, וכתב הב"י שלא מצא לו מקור אלא שהטור דייק כן בלשון הרא"ש יעו"ש. ואילו הפרישה כתב דט"ס בטור ומותר גם לאדם אחד. ואתו הגר"א שם סקב"ח והפר"ח שם סקל"ח והקשו, הרי מקור האי דינא בדברי ר"א בזבחים עד ע"א: אם קרב הראש יקרבו כל הראשים, הרי שמותר להקריב כולם. ומכח קושיא זו דחו חידושו של הטור. והנה את כל ה'אשכול' הזה אנו מוצאים בס' האשכול הל' תערוכות עמ' 99: שיטת הטור היחידאית בשם יש אומרים וקושית הגר"א והפר"ח בתור דחיית אותם יש אומרים.

ראב"ן רס"י שיה

תניא והזרתם את בני ישראל מטומאתם אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן וכמה אמר רבא עונה. וכמה עונה אמר ר' יוחנן או יום או לילה. שאם וסתה ביום יפרוש לילה שלפניו ואם וסתה בלילה יפרוש יום שלפני הלילה, בזמן תקופת ניסן ותשרי שהיום ולילה שוין אבל תקופת תמוז וטבת שאין יום ולילה שוין חצי יום וחצי לילה לפני הווסת.

ס' האשכול הל' נדה עמ' 78

ויש מי שאומר הא דאמרו צריך לפרוש עונה סמוך לוסתה לילה או יום בזמן שיום ולילה שוין אבל תקופת תמוז שהיום מ"ז שעות והלילה קצר ובטבת שהיום קצר והלילה ארוך מאד מחשבין י"ב שעות לכל אחד. ואף שאין ראיה לדבר זכר לדבר איכא דגבי ראתה ועודה בבית אביה ב"ה אומרים וכו' ואמרינן כמה עונה וכו' חצי יום וחצי לילה וכו'.

החידוש שעונה היא כ"ד שעות, מובא בהגמ"י כחידושו של אביאסף [הוא ראב"ה] נכדו של רבינו. ומסתבר שראב"ה הלך כאן בעקבות זקנו. ומלבד רבינו ואביאסף אין לו זכר אצל אף אחד מהראשונים. אמנם הצבענו בהערות שכך מפרש ר"ח את סוגייתנו עפ"י הגמ' בפרק תינוקת, אבל המילים 'בזמן שהיום והלילה שוין' לא נמצאים לא בגמ' ולא בפירוש ר"ח. ותו, אם האשכול לקחו מפ' ר"ח למה הסתיר את מקורו בלשון 'ויש מי שאומר'.

ראב"ן הלכות נדה ס' שכנג שכה

ורובה, דעלמא כהני דלא מנו נקיים ליולדת. אלא אחר ז' לזכר מטהרי לה דלא מספקי לה בספק זבה. ונראה לי דמן חכמים הראשונים הורו כן וסברוה מהכא דאדבריה רבא לשמואל מר ודרש קישת שנים ולשלישי היפילה תשב ז' נקיים קסבר אין הנפל מטהר את קישויו ואין פתיחת הקבר בלא דם והווי להו ג' ראיות והויא זבה ואמר ליה רב פפא לרבא מה איריא קישתה ב' ימים אפילו [משהו] בעלמא דהא א"ר זירא בנות ישראל החמירו על וכו' א"ל אמינא לך אנא איסור זבה גמורה דאורייתא ואת אמרת לי זבה ספק שהיא חומרא בעלמא שהחמירו עליהו, היכא דאחמור אחמור והיכא דלא אחמור לא אחמור, ומפרשי לה חבי, היכא דאחמור, כגון בניה, אחמור וצריכה נקיים, ביולדת דלא אחמור לא אחמור ואינה צריכה נקיים מספק אלא בג' ראיות. ולא נהירא פירושא דהא, דהאמר ר' זירא בנות ישראל החמירו וכו', כל היכא דרואות בין בלידה בין בניה. והכי פירושא, היכא דאחמור, כגון בראיה אחת בלא קושי, אחמור, וצריכה נקיים. היכא דלא אחמור, כגון בראית קישוי ליישב ז' נקיים, לא אחמור, ולא אמרינן שתהא זבה ספק בראיה אחת של קישוי. ולא מצית למיפרך מאי איריא קישוי ב' ימים אפילו בקישוי משהו, דלא אחמור בקישוי משהו. ומיהו אנן השתא משום דילמא חזאי בשופי בלא קישוי ראייה אחת מספקינן לה ליולדת בזמן הזה [בזבה וצריכה] ז' נקיים. [כאן בא ענין אחר בסימן בפ"ע וכבר העירו אלבק ואחריו שאין כאן מקומו כדמוכח מ'ראשי האמירות' שבתחילת הספר]

..... תשובת הנאונים האשה שילדה בקושי ששאלתם, ולא ראתה דם בשופי אי צריכה ז' נקיים או לאו. דבר זה מחלוקת גאונים הראשונים, מר רב יעקב גאון זצ"ל היה אומר אין צריכה ז' נקיים בגמרא בנות כותים. ותלמידיו אומרים כמותו. וחלקו עליו מר רב צדוק גאון וכל בני הישיבה, שאמרו דבר זה היה נוהג בדורות הראשונים שהייתה חכמה בבנות ישראל, והשתא אין מבחינות בין (שופי) [קושי] לשופי וספק כרת הוא ועבדין לחומרא דכל ספק איסורין לחומרא לכד מעידוכין ואכל. ועוד האמר ר' זירא בנות ישראל החמירו וכו', ומי יימר דנידות החמירו יולדות לא החמירו, וכיון דר' זירא סתמא קאמר איכא למימר דיולדת נמי החמירו צריכה ז' נקיים. ואני וכולם כמר רב צדוק סבירא לן וכן אנו מורין לכל ישראל.

ס' האשכול הל' נדה עמ' 91

וישמענו במדינה נהגו דמבלי אחר ז' לזכר ואחר י"ד לנקבה ודייקו מהא דאדבריה רבא לשמואל מר ודרש קסבר אין נפל מטהר קישווי וא"א לפתיחת הקבר בלא דם וחוו ג' ראיות לזיבה ואמר ליה רב פפא לרבא..... ומפרשי היכא דאחמור כגון בנדה אחמור וצריך ז' נקיים וביולדת לא אחמור בכל מקום ואין צריך ז' נקיים מספק אלא בג' ראיות..... ומאי דאמר רבא היכא דאחמור הכי פירושא היכא דאחמור כגון יולדת רואה בשופי... היכא דלא אחמור כגון שילדה בקושי..... וכיון דאנן לא ידעינן שיעור קושי דיולדת והיא גופה לפעמים תראה בשופי וסוברת בקושי ודאי ראוי בזה"ז לחמיר..... ובתשובת הנאונים אתמר הכי האשה שילדה בקושי... ושאלתם... ידיעא ליהוי לבון שנחלקו בדבר זה רבותינו מר יעקב גאון.... אבל מר רב צדוק גאון....

המנהג הזר והפירוש הבלתי מסתבר שמביא ראב"ן ודוחהו, לא נמצא בשום ספר מספרי הראשונים שבידינו. ועוד, הביטוי 'אין נפל מטהר קישווי' הוא יצירו של ראב"ן ואין לו חבר בראשונים. בגמרא דף סו ע"א הלשון: אין קשוי לנפלים. ועוד, כל הראשונים פירשו 'היכא דאחמור אחמור', פ' יש מקומות שהחמירו ויש מקומות שלא החמירו. רק ראב"ן מפרש שהכונה היא שאף במקום שהחמירו חומרת ר"ו, במקרה המדובר לא החמירו. ולכן הוסיף ראב"ן דאעפ"כ אנן מחמירים משום שחוששים שראתה בשופי ולא בקושי. ולחזק דבריו שחוששים לשופי הביא את תשובה"ג. כל ה'מערכה' הזו נמצאת כדמותה וצלמה [לפעמים אף בלשונות זהים] בעוד חיבור אחד: ספר האשכול!.

ראב"ן ס"י שכו

ואשה שיש למבול במקום שבני אדם עומדין, אם טובלת בסדין או בחלוק רחב עלתה לה מבילה. כדאמ' (חולין לא ע"א) נדה שנאנסה ומבילה רב אמר מהורה לביתה וכו' ואוקימנא בנפלה מן הגשר, אלמא טובלת בבגדיה ועלתה לה מבילה. ודכוותה אמר רב (ביצה יח ע"א) נידה שאין לה בגדים אחרי מבילה להחליף מערמת וטובלת בבגדיה בשבת או ביום טוב כדי להטבילם עמה. אף על גב דאדם מצי מטביל בשבת ויום טוב, כלים לא מצי מטביל, דאדם נראה כמיקר וכלים מתקנם במבילה, אלמא נידה טובלת בבגדיה ע"י דוחק, כי הכא דנפלה או אין לה בגדים, הכא נמי מפני דוחק בני אדם שעומדין שם על

המבילה אם מבלה בבגדיה מבלה. ודוקא אשה בבגדים שהן רחבים שכך היה מנהג נשים שלהן כמו שעדיין נוהגות הנשים של ארץ כנען, אבל איש בבגדים שהן קצרים ודבוקין לבשר ולא מצי מיא עיילי לה או אשה בזמן הזה בבגדים קצרים, לא, מדנקט נדה ולא זב או ממא אחר שמע מינה דאיש בבגדיו קצרים לא. ומיהו בין איש ובין אשה בסדין שרי משום צניעות דהא עיילי מיא ביה.

ס' האשכול הל' נדה עמ' 153

אמר רב חייא ב"א נדה שאין לה בגדים מערמת וטובלת בבגדיה טעמא דלא מהדיקי כ"כ שלא יכנסו המים תחתיהן דהא דקתני מערמת דביו"ט איירי ואין לה בגדים מהורים ללבוש אחרי טהרתה ואי מבלה ערומה אסור לה להטביל בגדיה אח"כ שאין מובלין כלים ביו"ט אבל אדם מותר לטבול בשבת ויו"ט דנראה כמיקר לכך טובלת בבגדים שעליה דלא מוכח מלחא שטובלת בגדיה דנ' דלטבילת עצמה נכנסת. האי לישנא ודאי משמע דלכתחלה שריא לטבול בבגדיה, ואיירי בבגדים רחבים שאין מהודקין כלל בגופה, ודוקא אשה בבגדיה שהן רחבים, אבל איש בבגדיו שדבוקים לבשר לא דלא עיילו מיא בגופו מדנקט נדה ולא זב ולא ממא סתם. מיהו נראה בין איש ובין אשה בסדין משום צניעות שרי לטבול דעיילו ביה מיא שפיר. ע"ש.

כאן אין צורך להכביר מילים. הלשונות שווים מילה במילה ואין להן אח ורע בשאר ספרי הראשונים.

ראב"ן סי' שלה

והא דאיבעיא להו (שבת יג ע"א) נידה מהו שתישן הוא בבגדו והיא בבגדה, כלומר הוא בבגדו על מיטתו והיא בבגדה על מיטה אחרת, מי חיישנן להרגל דבר ולא מייחדי אע"ג דאיכא דיעות ושינוי או לא כיון דאיכא דיעות ושינוי שרי. ופשיט לה מאת אשת רעהו לא מימא ואל אשה נדה לא קרב מה אשת רעהו הוא בבגדו והיא בבגדה אסור, מכי יסיתך אחיך בן אמך ואמרינן (סנהדרין כא ע"ב) וכי בן אם מסית ובן אב אינו מסית אלא לומר לך בן מתייחד עם אמו ואין אחר מתייחד עם עריות שבתורה, אף נידה הוא בבגדו והיא בבגדה אסור, לייחד, דנידה נמי מן העריות היא. ואף על גב דסלקא שמעתא הכא הכי ליתת, מדאמר ליה ר' אבהו להחוא מינא סוגה בשושנים. ותו מדתניא בפ"ק דכתובות (ד ע"א) וכן מי שפירסה אשתו נידה בכניסתה לחופה כל אותן הימים של חופה שהיא נידה הוא ישן בין האנשים והיא ישינה בין הנשים, דאסור לייחד משום הרגל, וא"ר חסדא לא שנו אלא דלא בעל, דיצרו תוקפו ואסור לייחד, אבל בעל ואח"כ ראתה אשתו דשרי לייחד בהדה. אלמא בתראי ר' אבהו ורב חסדא לא סבירא להו להחוא פשיטות דפשיט מאשת רעהו. וההוא תלמיד שמת משום דבמיטה היה ישן הוא בבגדו והיא בבגדה כדמתרין רב דימי, ובמערבא מתרצי שבקירוב בשר ערומים היו ישנים אלא העד היה מכסה ביניהן להיכרא לפיכך נענש.

ס' האשכול הל' נדה עמ' 118

יש מפרשים דאבעי' כהוא בבגדו על מטתו והיא בבגדה על מטתה ומשום אסור יחוד קמבעי' ליה ופשיט דבאשת רעהו ודאי יחוד אסור מדאורייתא אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה ובשתי מטות כדילפינן.....ה"נ באשתו נדה אסור ליחוד ואע"ג דסלקא שמעתא הכא למיסר ייחוד נדה לא קייל"ן הכי דאמוראי אחריןא פליגי דר' אבהו בסנהדרין מייתי קרא סוגה בשושנים דיחוד באשה נדה מותר ורב חסדא נמי אמר לא שנא אלא שלא בעל אבל בעל ואח"כ פרסה נדה שרי ליחוד בהדה דלא תקיף יצרו. ולא נהירא כלל מדמסיים בגמרא ופליגי אר' פדת.....

הפירוש של הוא בבגדו והיא בבגדה בשתי מיטות, והנדה הוא יחוד, וסוברת סוגייתנו שאסור להתייחד עם הנדה ואין הלכה כסוגייתנו אלא כסוגין דעלמא דמותר להתייחד - נמצא רק בראב"ן ולא בשום מקום אחר. והנה אנו מוצאים אותו בלשונות זהים בס' האשכול.

ראב"ן סי' שלה

ויש שנוהגין שלא לאכול עד כלות ז' נקיים, והוא כשר ונאה, דשוב ליכא הרגל עבירה אלא הרגל מצוה דכיון דמצי למטביל לא שביק היתרא ואכיל איסורא כדאמר רבא (תולין ד ע"א) ישראל משומד לאכול נבילה לתיאבון בודק סכין ונותן לו ומותר לאכול משחיטתו דכיון דאיכא היתרא לא שביק היתרא ואכיל איסורא, וק"ו הוא, ומה האי דרגיל באיסורא כי איכא היתרא אמרין לא שביק היתרא ואכיל איסורא, דלא רגיל באיסורא לא כ"ש דלא שביק היתרא דמצי לארצוייה למבילה ולבעול בהיתרא ובעיל באיסורא בלא מבילה..... והכי קאמר לה בימי ליבונך כגון אם לא היית טובלת מיד אחר שבעה נקיים מה אצליך ואמרה לו אכל עמי וישן עמי בקירוב בשר, ומה שאמר לה ברוך המקום שהרגו לא על האכילה אמר אלא על השינה בקירוב בשר דאי על האכילה לא היה אומר לא נשא פנים לתורה אלא כך היה אומר שעבר על דברי חכמים זכרונם לברכה דאמרו לא יאכל מפני הרגל עבירה.

ס' האשכול הל' נדה עמ' 118

ומה שהקיל אותו תלמיד בימי ליבונה נראה שהיה אחר ז' נקיים ועדיין לא טבלה וספר כיון דאיכא פת בסלו שיכולה למבול כל שעה ליכא למיחש דשבק היתרא וקאכל איסורא ובהאי גוונא לא גזרו רבנן.

ראב"ן מחדש שבכלות ז' נקיים לפני מבילה ליכא הרגל עבירה, והוא אף מסביר שכך נהג אותו תלמיד אלא שמעה שנהג גם בקירוב בשר. לקולא זו אחר כלות ז' ולפני מבילה אין זכר בראשונים [ראב"ה מביא דבר זה בשם ראב"ן ודוחה דבריו בחריפות], וכמובן שלא מצינו מי שפירש כן את ניהוגו של אותו תלמיד, ואנו מוצאים אותה שוב רק בספר אחר, ס' האשכול, כשיטתו של אותו תלמיד [אלא שלד' האשכול אין הלכה כהתלמיד גם בנוגע לאכילה].

והנני מוסיף עוד השואה בין ס' ראבי"ה לס' האשכול הלכות מקואות [גם הלכות אלו ליתנייהו במהדורת אלבק] שהרבה יש ללמוד ממנה.

ס' האשכול הל' מקואות ס' נד עמ' 134

תנן השרה והתיבה שבים אין מטבילין בהן אא"כ היו נקובים כשפ"ה. ואם היה שק או קופה מטבילין בהן כמו שהן מפני שהמים מעורבים. מכאן משמע שמצטרפין נקבים קטנים לשפ"ה. וליתא דהכא לאו משום צירוף אלא משום שמלאים נקבים ואין מחזיקין מים כלל, בטל מים שבהם אנב מי מקוה. תדע דהא ...סל וגרנותני שמלאן כלים והטבילם טהורים, ומקוה שחלקו בסל וגרנותני הטובל שם לא עלתה לו טבילה דהא ארעא כולא חלחולי מחלחלא ובעינן מ"ם במקום א', אלא שאין נקבים מצטרפין לשפ"ה ובעינן שפ"ה במקום א'. ויש מי שאומר מקוה חסר שמחבר למקוה כשר די בנקבים שבצורפם שפ"ה, ודאמר מקוה שחלקו...והא דמייתי ראייה... כך פרושו, כשחופר ב' חפירות זו אצל זו ואין בא' מהם מ"ם אע"ג שמפעפע החלחול מזה לזה בנקבים קטנים אפ"ה לא הוי חבור, אבל למקוה שלם הוי חבור כמו בשק וקופה. ולא נהיר לן דאיירי בכה"ג.

כ"ז הנושא של צרוף נקבים קטנים לשפוח"ג ידוע [עד הרפסת ס' ראבי"ה בדורנו] רק מתוך המרדכי הל' נדה שהעתיק מראבי"ה ס' תתקפח (כרך ג עמ' רצז). ודי לנו בזה שלפתע פתאום נמצא נושא זה רק בס' האשכול שאין לו שום יחס וקרבה לס' ראבי"ה.

אבל יותר מזה והרבה יותר מזה: אחרי שהביא ראבי"ה את הראיה משק וקופה כתב: 'ואין לומר דהתם מיירי דשקועין במים והמים צפין על גבן, דא"כ אפילו שידה ותיבה נמי לא ליבעי'. מחברנו דוקא כן נקט את הדחיה המוצעת. ראבי"ה הקשה על חידושו מהגמ' של דהא ארעא חלחולי מחלחלא ובעינן מ"ם במקום אחד, חזינן שלא מועיל נקבים דקים. תירץ ראבי"ה שם מדובר בחסר לחסר [ובחסר לחסר לא מהניא השקה כלל לדעת ראבי"ה גם בשפוח"ג שלא ע"י נקבים דקים. וכמו שהערנו בראבי"ה שם עמ' רחצ הע' כ.]. מחברנו התעלם לפי שעה מהתרוץ והשתמש בקושיא כדחיה. ואילו מתירוצו של ראבי"ה התם בחסר לחסר, ברא שיטה חדשה: 'יש מי שאומר' [והבין את דברי ראבי"ה כמו שהבין מרן הב"י בס' רא, שהחילוק בין חסר לחסר לבין חסר למלא הוא רק בשפוח"ג העשויה מנקבים דקים, אבל בשפוח"ג רגילה גם חסר לחסר לחסר מהני. עי' הערה הנ"ל בראבי"ה שם].

